

КРАЇНОЗНАВСТВО ЯК МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ НАПРЯМ НАУКОВИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

УДК 911.3:32

Стафійчук В.І.

ПОЛІТИЧНА ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ
ТВОРЕННЯ СВІТОСИСТЕМИ

В статті розглядається політична глобалізація як складова процесу творення світосистеми та проблеми її політичної керованості.

В статье рассматривается политическая глобализация как составляющая процесса создания миросистемы и проблемы её политической управляемости.

In this article we consider political globalization as a constituent part of the world-system creation process and problems of its controllability.

Постановка наукової проблеми. І теоретична, і практична сторона глобалізації твердо увійшли в реальність сьогодення на початку ХХІ ст. Поряд з тим, варто констатувати, що багатоаспектність практичних проявів глобалізації перешкоджає формуванню цілісного науково уявлення про неї як про процес сучасного суспільного розвитку. В тому числі, залишається нерозробленим і питання її суспільно-географічної сутності.

За словами М.Веллінга: “Глобалізацію виявилось важко означити концептуально і показати емпірично” [2, с.31]. Серед науковців жоден погляд на глобалізацію не став загальноновизнаним, однак сформувалися декілька магістральних підходів до її визначення: культурологічний, технологічний, екологічний, економічний, політичний або геополітичний.

Останній підхід, на нашу думку, заслуговує особливої уваги суспільних географів. Значною мірою саме від політичної волі державних діячів, виживання держав та ефективності загальнопланетарних і регіональних органів управління залежить вирішення актуальних проблем людства в межах єдиної світосистеми.

Літературні джерела та публікації. Поняття глобалізації знайшло більш широке відображення в науковій літературі (Д.Гелд, Р.Ігнасіо, В.Колосов, В.Коллонтай, Е.Мак-Грю, П.Нанді, Дж.Сакс, Ш.Шахідула, Ю.Яковец та ін.), ніж висвітлення проблем політичної глобалізації (З.Бжезинський, М.Кастельс, Р.Коган, М.МакКлюен, В.Міхєєв, С.Хантінгтон, П.Холл) або обґрунтування поняття “світосистема” (В.Кіптенко, В.Лукашевич, К.Оме, Дж.Перратон, П.Хаггет, О.Шаблій, Б.Яценко).

Метою даної статті є певне узагальнення знань про політичну глобалізацію як складову процесу творення світосистеми, визначення її ролі у цьому процесі.

Виклад основного матеріалу. Глобалізація – процес формування глобального людського суспільства, іншими словами – світосистеми. В

центрі цього процесу відтворення єдності людства під впливом могутніх інтеграційних процесів в різних сферах людської діяльності.

Практичні зміни в цих сферах настільки швидкі, що не дають можливості вченим осягнути суть змін та передбачити їх перспективи. Початкові, примітивні форми глобалізації, які ми спостерігаємо нині, можуть дати викривлену уяву про перебіг процесу. Пройде чимало часу, перш ніж кількість матеріалу перейде в якість, або остаточно сформується глобалістика. Глобалізація приберегла масу сюрпризів, тому цілком можливим є те, що у майбутньому скептики та глобалісти поміняються місцями [1].

Поки що глобалістика бере кількістю, а не якістю. Поряд з тим, в науковій, літературі, зокрема країнознавчого та суспільно-географічного характеру, з'являється можливий теоретичний стрижень майбутньої глобалістики. На нашу думку, таким стрижнем може стати поняття «світосистеми», яку водночас можна розглядати і як об'єкт суспільно-географічного пізнання на глобальному рівні.

Як відзначає, на основі проведеного аналізу джерел, В.Кіптенко, світосистема є результатом і процесом «формування глобальної геопросторової єдності причинно-наслідкових ефектів зростання масштабності потоків і структур суспільної активності, швидкості й інтенсивності генетичних та функціональних взаємодій в системі «людина-природа» [6, с.69].

Функціонально-компонентну структуру цього глобального системного утворення формують демографо-екологічна, економіко-господарська, інформаційно-технологічна, соціально-культурна та політична підсистеми. Важливу системоформуючу роль, як говорить В.Кіптенко, при цьому відіграють чотири типи просторів – географічний, економічний, інформаційний і соціокультурний [6].

З нашої ж точки зору, до цих просторів варто додати ще й політичний, адже політична сфера зазнала чи не найбільших змін і, навіть, можна говорити про творення уніфікованого політичного простору. Не зважаючи, на певні регіональні та міжцивілізаційні політичні відмінності, варто відзначити загальнопланетарність процесу демократизації суспільного життя, поширення ідейного плюралізму та багатопартійності, пріоритетність прав і свобод людини та інше. Значною мірою цьому сприяє творення мережевого суспільства.

Політична глобалізація не лише процес конвергенції політосфери. Вона здійснює суттєвий вплив на перебіг процесів і в інших, означених вище, складових світосистеми.

Загалом же, поняття політичної глобалізації застосовується для того, щоб виразити щодалі вищий рівень, на якому здійснюється влада, набуваючи організованого характеру.

Зокрема, В.Міхєєв пише, що «глобалізація – це розвиток економічної та політичної взаємозалежності держав та регіонів до рівня, коли стає

можливим і необхідним створення єдиного світового правового поля та світових органів економічного та політичного управління” [2, с.36].

Розвиваючись сьогодні більшою мірою стихійно, політична глобалізація тим не менш перебуває під могутнім пресингом організованих (причому, не лише політично) сил, якими є провідні держави; міжнародні організації (6743 міждержавні та 47098 міжнародних неурядових організацій); крупні фінансові інститути; транснаціональні компанії; найбільш впливові ЗМІ тощо.

Нині глобалізація сприяє концентрації багатства і влади в руках невеликої групи індивідів, корпорацій та держав. Різкі соціальні контрасти – родова травма глобалізації. За даними Світового Банку: 5% світового населення володіє 80% світового доходу. Водночас, 57% населення в 63 найбідніших державах володіє лише 6% доходу – в середньому менше 2 доларів на день. Розрив між “золотим” та “голодним” мільярдами посилюється. Це не може не вплинути на зростання популярності радикальних політичних течій та дестабілізацію політичної ситуації в окремих регіонах та на планеті загалом.

Саме тому створення ефективних органів управління загальносвітовими процесами – це характерна ознака і нагальне завдання сучасності. Звичайно, що процес глобалізації, в т.ч. і глобалізації політичної як “поступового посилення взаємодії між націями, цивілізаціями, етнокультурами, що веде до отримання взаємозалежності і утворення структур глобальної керованості” та участі в них раніше фрагментованих частин суспільства не є одномоментним [2, с.195] і потребує виважених наукових обґрунтувань та практичних кроків.

Проблема глобальної керованості важлива й тому, що нині жодна потужна держава не має власних засобів для підтримки світової безпеки, а надзвичайно високі індивідуальні амбіції таких гравців як США, Китай або Росія викликають обґрунтований спротив інших членів світового співтовариства. Рада Безпеки та ООН, які більш менш ефективно впливали на політичну сферу біполярного світу, також не мають впливу на окремі сторони життя людства (поширення ядерної зброї, екологічна безпека, тероризм) або їх дії виявляються неефективними (Сомалі, Ліберія, Боснія і Герцеговина, Ангола, Ірак, Ізраїль тощо). Тому актуальним є синтез зусиль усіх зацікавлених акторів міжнародної політики.

В цьому руслі Х.Шредер вбачає три варіанти подальшого розвитку:

✓ зміщення контролю на рівень міжнародних організацій та союзів. Проблема дієвості – відсутність консенсусу, тому більшість планів залишаються на рівні мінімальних компромісів;

✓ підриг монополії на застосування сили збільшує ймовірність війни, причому всередині держав або по зовнішніх лініях нових регіональних угруповань, в т.ч. торговельних;

✓ бунт третього світу проти високорозвинутих країн. Варіація на тему “зіткнення цивілізацій”. Однак, метакультура через структурну гетерогенність розвиткових країн не може бути одиницею для об’єднання і

конфлікту [4].

Інші теоретики глобалізму звертають особливу увагу на початкову динаміку глобального управління та позитивну можливість регулювання сил глобалізації, розглядаючи її як систему.

Глобальне управління – це багаторівнева, багатовимірна система з багатьма виконавцями, у якій інституція та політика відіграють значну роль для визначення результатів глобальної політики.

Глобальне управління є багаторівневим, тому що створення та впровадження глобальної політики залучає в процес політичного координування і кооперування наддержавні, наднаціональні, транснаціональні та внутрішньодержавні інститути. В цьому розумінні процес глобального управління не є прямою ієрархічною системою, а такою що залучає горизонтальне координування і співпрацю між установами різних рівнів, глобалізуючи політику та процеси нормотворення. Її легше уявити не монолітною, а багатовимірною та сегментованою. Основна діяльність глобальної влади здійснюється поза увагою громадськості.

Звичайно, що й ця плюралістична концепція глобального управління не передбачає те, що всі держави, транснаціональні рухи та організації мають рівний вплив на його програми. Транснаціональні корпорації та асоціації з їхніми ресурсами мають привілейовану позицію, особливо в управлінні економікою. Особливо різке це проявляється в стиранні кордонів між владою державною і приватною (стандартизація бухгалтерії, контроль за банківською діяльністю, СОТ, глобальні фонди тощо).

Як зазначають глобалісти, брак прозорості та звітності наддержавної влади є одним із ключових чинників, які обмежують її легітимність та ефективність. У контексті функціональних переваг наддержавних інститутів, вони виступають за їх демократичну реформу, а не заборону. Наддержавні установи відіграють значну роль, тому що вони надають важливі блага державам та їх громадянам, і їх нестача може підірвати досягнення людського добробуту та безпеки. Відповідно, “вони більше уповноважують уряди, аніж сковують їх” [1].

Скептики вважають, що міжнародне управління радше можлива, аніж характерна риса світового порядку: воно тільки тому існує й існуватиме далі, що найвпливовіші держави ставлять його за таке, яке служить їхнім національним інтересам. В усіх розуміннях – це сучасний еквівалент імперіалізму, бо воно репрезентує особливий політичний механізм, який захищає систему глобального домінування сильних над слабкими, в першу чергу США. Який сенс говорити про глобальне управління, коли глобальний нелад, бідність і нерівність досягли апогею. Тільки завдяки цьому, скептики роблять висновок, що глобальне управління – це ідея, час якої ще не настав.

На нашу думку, більш ймовірним і доцільним є *творення інтеграційних угруповань*, які, принаймні, передбачають активну участь держав у процесі економічного розвитку, у вирішенні соціальних та

екологічних проблем. Під впливом процесу інтеграції навколо найпотужніших гравців створюється новий світовий порядок. На вищих щаблях розвитку інтеграційні утворення можуть трансформуватися у квазі-державні утворення – інтегрії, які і визначатимуть політичний устрій світу. Проблема знову ж таки полягає, що існуючі нині утворення знаходяться на різних щаблях інтеграції а, відповідно, мають і різну економічну та політичну вагу. У цьому контексті Україні дуже важливо не втратити шанс стати складовою більш вагомого агента світової системи, яким є і залишиться й надалі Європейський Союз [3]. Отже, в контексті керованості міжнародною політичною системою, варто поки що зазначити:

✓ не існує єдиного магістрального шляху розвитку для всієї світової системи, оскільки ідейна база глобалізації (ринкова економіка, західного зразка демократія, ідейний плюралізм, відкрите суспільство), хоч і є прийнятною для більшості, але не для всіх держав і громадян планети, поряд з тим, варто констатувати безперспективність політики автаркії;

✓ при всій формальній єдності світу, його фрагментація не лише зберігається, а й посилюється, зокрема і в політичній сфері;

✓ відбувається більш жорстка стратифікація держав у економічній та політичній сферах;

✓ зміна системи світоустрою з ієрархічної на багатополюсну та біполярну, загострює проблему політичного лідерства та правомірності застосування сили.

Глобалізація суттєво впливає на інститут держави, розпорошуючи модерне уявлення про державу, як суверенний інститут. В результаті експансії мережевого суспільства, як зазначає М.Кастельс, «виживуть нації-держави, але не їхній суверенітет. Вони будуть пов'язані одна з одною у всебічних мережах зі змінною геометрією зобов'язань, відповідальності, союзів та субординації» [6, с.61]. Яскравим прикладом такого виживання є Європейський Союз. Натомість, для багатьох країн третього світу, та й навіть, для України, проблемним залишається навіть виживання держави-нації. Адже, серед головних впливів глобалізації на інститут держави: стирання грані між внутрішньою та зовнішньою політикою, зменшення повноважень державних органів влади, втрата контролю над застосуванням сили, зростання прозорості державних кордонів для нелегальної міграції, переміщення зброї та наркотиків. Тому надзвичайно важливим саме для слабших учасників процесу творення є прогнозоване і прозоре управління в рамках світосистеми.

І все ж, навряд чи виправданими є передбачення про повну втрату державою суверенітету в економічній (отже, і політичній) сфері на користь наднаціональних чи міждержавних утворень. Безперечним залишається одне: попереду тривалий період співіснування національних та глобальних форм управління, в тому числі господарством. «Національні держави не відімруть, а, навпаки, будуть зміцнюватися і добиватися демократизації глобального економічного середовища» [2, с.124].

Висновки. Найголовніше, на нашу думку, при творенні системи глобального керівництва – це створення горизонтальної солідарності і довіри. Однак, як зазначив К.Мерфі, попри будь-які обмеження і недоліки, нинішня система глобального управління є головною ареною, де “розгортається боротьба за багатство, владу та знання” [1, с.66]. На жаль, у такій боротьбі довіра відсутня. Важливу роль для її появи, може відіграти створення дієвих органів управління в рамках світосистеми. Творення механізму світосистемного партнерства – це тривалий процес. За модель політичного партнерства певною мірою можна взяти ООН, ЄС, Європарламент, ОБСЄ тощо, синтезуючи той позитив, який мають ці міжнародні організації.

Отже, будучи єдиним і органічним процесом, глобалізація по різному розвивається в основних сферах людської діяльності. Знайомство з кожною з них дозволяє виявити сутнісні риси того, що відбувається та краще уявити картину вцілому. Доцільним в контексті становлення глобалістики є не лише запровадження, а й суспільно-географічне обґрунтування терміну «світосистема». Подальших наукових розвідок потребує і поняття «політичного простору» та його рис в контексті глобалізації. Важливим чинником творення єдиного політичного простору є політична глобалізація як складова багатогранного процесу глобалізації.

Варто пам'ятати, що перетворення попередніх структур і формування світосистеми пов'язане з вирішенням важливої проблеми – забезпечення керованості в нових, глобальних, масштабах, що є безпрецедентним і потребує пошуку абсолютно нових принципів керівництва. Крім того, варто враховувати інтереси не лише держав, а й інших акторів міжнародної політики.

1. Гелд Д., Мак-Грю Е. Глобалізація/антиглобалізація. Переклад з англ. І.Андрущенко. / Д.Гелд, Е.Мак-Грю – К.: К.І.С., 2004. – 180 с.
2. Горбачев М.С. и др. Грани глобализации: Трудные вопросы современного развития. / М.С.Горбачев – М.: Альпина Паблишер, 2003.
3. Стафійчук В.І. Вплив глобалізації на політичну сферу суспільного життя / Світове господарство в умовах глобалізації: Монографія. / В.І.Стафійчук – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2004.
4. Шрадер Х. Глобализация, (де)цивилизация и мораль / Х.Шрадер [електронний ресурс] – <http://www.soc.pu.ru:8101/publications/jssa/1998/2/6schrاد.html/>.
5. Яковець Ю.В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций. / Ю.В.Яковець – М.: Экономика, 2003. – 411 с. 6. Яценко Б.П. Країнознавство: основи теорії: навч. посіб. / Б.П.Яценко, В.К.Бабарицька. – К.: Либіль, 2009. – 312 с.